

2019:39

Örumshuset

Antikvarisk medverkan, 2019

Anna Rabow

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Rapport 2019:39

Örumshuset

- lagning av tak och fönster

Antikvarisk medverkan, 2019
Hörups socken
Ystad kommun
Skåne län

Anna Rabow

Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund
Tomtegatsgatan 22
223 50 Lund

www.regionmuseet.se

© 2019 Regionmuseet Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne
E-rapport 2019:39

Omslagsfoto: Örumshuset, fönster i stugan (F2).
Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

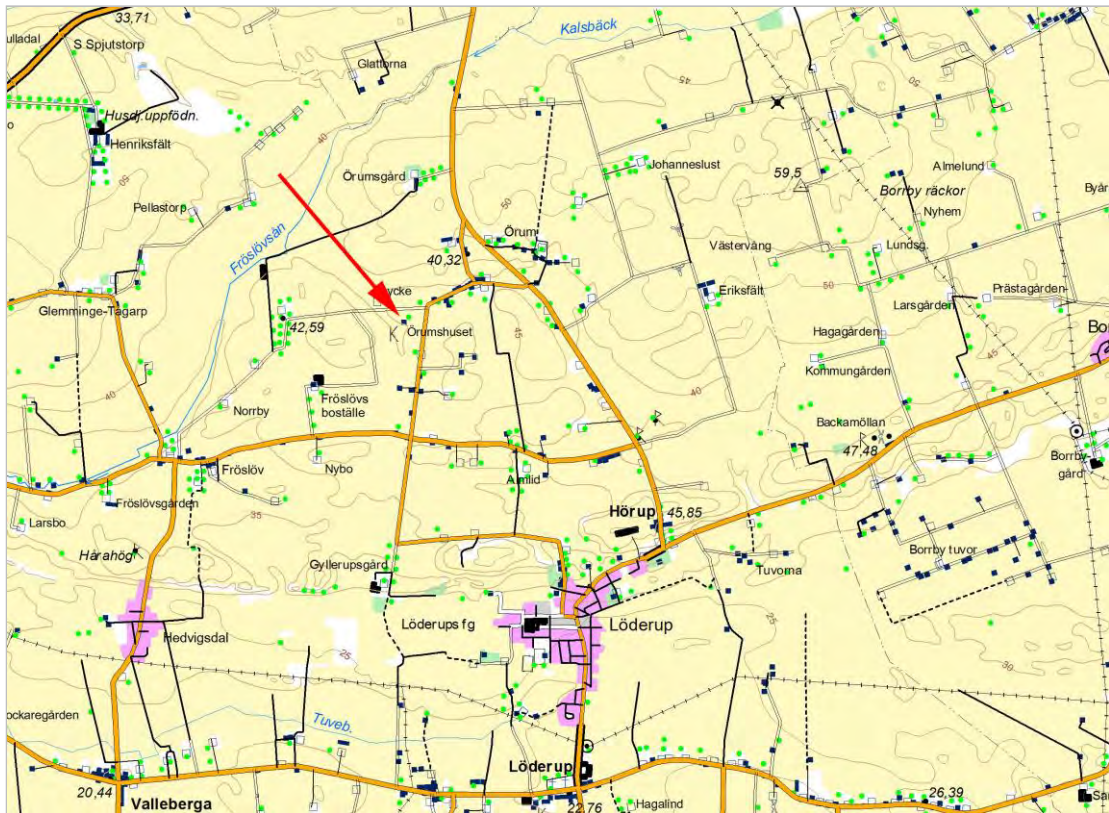
Örumshuset – lagning av tak och fönster

Innehåll

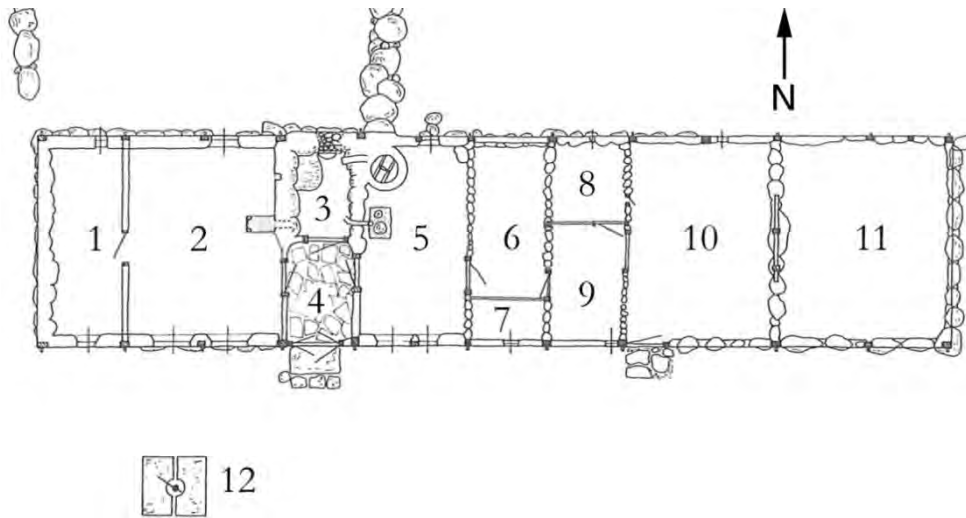
Sammanfattning av utförda åtgärder	5
Administrativa uppgifter	5
Byggnadshistorik med relevans för ärendet	6
Skyddsföreskrifter enligt KML	8
Skadebild/Motiv till åtgärder	8
Utförda åtgärder	9
Fönster	9
Tak och fasad	12
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder	13
Övriga handlingar med relevans för ärendet	13

Örumshuset ligger i Örum i Ystads kommun som är markerad på kartan över Skåne.

Örumshuset ligger en bit utanför själva bykärnan i Örum.

Plan över Örumshuset: 1) bagbus/ kistekammare, 2) stuga, 3) illare, 4) förstuga, 5) kök, 6) torv- och vedbod, 7) hönsbus, 8) fårkätte, 9) svinstia, 10) loge och 11) loggolv.

Sammanfattning av utförda åtgärder

På Örumshuset har fönster, två hörnstolpar och tak lagats under 2019.

Administrativa uppgifter

Objekt	Örumshuset, Örum 19:7
Socken	Hörup
Kommun	Ystad
Arbetshandlingar	Ansökan Ystads kommun 2018-11-01, offerter Henrik Nilsson byggnadsvård 2018-10-26 och Knadriks Kulturbygg AB 2018-10-15 samt vård- och underhållsplan från 2015, Regionmuseet Kristianstad
Länsstyrelsens diarienummer	Tillstånd: 2019-02-25, 432-6236-2019 Bidrag: 2019-02-25, 434-33638-2018
Regionmuseets diarienummer	L12.20-429-18, 1068
Byggherre/beställare	Fastighetskontoret, Ystads kommun
Entreprenör	Fönster: Henrik Nilsson byggnadsvård Tak och stolpar: Knadriks Kulturbygg AB
Antikvarisk medverkan	Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne genom Anna Rabow
Byggnadstid	augusti till oktober 2019
Slutbesiktning	2019-10-09
Bidrag till kulturmiljövård	59 274 kr (90 % av de kulturhistoriskt motiverade kostnaderna) och för antikvarisk medverkan
Rapport granskad av	Helene Stalin Åkesson

Örumshusets södra fasad, stugans två fönster (F2 och F3). I taket med sättningarna har fönsterkarmarna deformationerats, april 2019.

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Örumshuset, även kallad Örumsgården, som troligtvis uppfördes under tidigt 1800-tal, var ett så kallat husmanshus. En husman var en lantarbetare, hantverkare eller soldat, som inte ägde någon del i byajorden men som ägde sitt eget hus. Till Örumshuset hörde dock ett tunmland men det gick inte att försörja en familj på det varför man arbetade på de större granngårdarna. Huset har också kallats ”Elnas hus” efter den sista ägarinnan Elna Nilsson som dog på 1940-talet. Elna och hennes bror Mårten Nilsson hade övertagit huset efter sina föräldrar. Vid Skåneinventeringen 1953 benämndes byggnaden som ”hembygdsgård, före detta skola”.

Örumshuset är ett exempel på en mycket enkel och vanligt förekommande byggnadstyp i det sydsvenska bondesamhället. Byggnaden består av en boningsdel i väster med kistekammare, stuga, illare, förstuga och kök och en ekonomidel med stallar och loge i öster. Den är helt uppförd i korsvirke med stor variation på timrets mått och facken är fyllda med gråsten, lersten och kline. Väggarna är såväl exteriört som interiört putsade med lerbruk och avfärgade med vit kalkfärg. Exteriören har partiell panelbeklädnad och ett fack har byrning, klädsel med halm. Timran och takstolskonstruktionen är förhållandevis kläna, fotträ saknas och stolpar såväl som stakar är på ålderdomligt sätt ställda på stenar.

Örumshuset, östra och norra fasaden, april 2019.

1951 köpte museiintendent Gustaf Åberg Örumshuset med tillhörande tomt som styckades av medan marken köptes av en granne. Tre år senare skänktes huset till Föreningen för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skåne. 1954 gjordes en noggrann beskrivning och uppmätning av Bengt-Arne Persson. Enligt den var taket täckt med råghalm och bundet med vidjor över hasselkäppar. Några år senare utfördes en renovering genom bidrag från kungafonden då taken lades om med vass, ytterligare delar av fasaden panelkläddes och timran tjärades.

I början av 1980-talet skänktes huset till Ystads kommun. Under 1980-talets mitt förstärktes den västra gråstengaveln med råtegel, rötskadade golvbrädor i bopningsdelen ersattes och den utvändiga panelklädnaden sågs över och tjärades. De högväxta träden, bland annat alm, som stod intill huset rensades bort. Bortsett från dessa skador och ett hål i halmtaket ansågs huset vara i gott skick. Idag återstår endast de träd som står längs gränsen vid trädgården på norrsidan.

Under 1990-talets senare del och fram till början av 2000-talet gjordes flera renoveringar som följde en åtgärdsplan. Invändigt kalkades väggar och tak i bopningsdelen. Utvändigt byttes brädfodringen, fönster lagades och ytterdörren som bestått av både en inner- och ytterdörr byttes till en enkel inåtgående pardörr. Troligtvis lades även ny halm på taket under denna period då det i åtgärdsplanen noterades att sydsidans tak inte hade några akuta skador men var endast 15 cm tjockt vid takfoten och hade synlig raft av metall.

I kistekammaren byttes tre skadade tak-/vindsgolvbrädor mot nya i spontad gran.

Sedan 2012 har bland annat skorstenen murats om, väggarna lagats in- och utvändigt med lerklina, gavelpanel bytts och det södra takfallet har lagts om.

Skyddsföreskrifter enligt KML

Örumshuset är sedan 1964 skyddat som byggnadsminne enligt Kulturmiljölag (KML). Det skyddades dock redan 1957 jämlikt lagen den 12 juni 1942 om skydd för kulturhistoriskt märkliga byggnader. I motiveringen till gällande byggnadsminnesförklaring framgår det att *Örumsgården bevarar egenarten hos gången tids byggnadsskick och med hänsyn härtill är att anses såsom synnerligen märklig*. Byggnaden får inte utan länsstyrelsens tillstånd rivas, byggas om eller förändras och ska underhållas löpande. Exempel på underhåll är vitkalkning och kittning av fönster. Vid det normala underhållsarbetet skall traditionella material och metoder användas.

Skadebild/Motiv till åtgärder

För en mer detaljerad beskrivning av skadorna se under respektive numrering i vård- och underhållsplanen från 2015. De skador som åtgärdats under årets arbeten är byte av vindsgolv (skada 14 i vård- och underhållsplanen) och justering/lagning av fem fönster (skador 19, 20, 27 och 28 i vård- och underhållsplanen). Ytterligare två fönster (skada 21) och fönster 6, åtgärdades. Även korsvirket (skada 8) har delvis åtgärdats då två hörnstolpar lagats. I det norra takfallet fanns en mindre skada som också åtgärdades varmed livslängden på detta tak kunde förlängas något år.

Kistekammarens södra fönster (F1) justerades med en snedsågad bräda på vänstra sidan och en ny bräda med fasad kant vid bottenstycket så att panelen sluter tätt kring fönstret.

Utförda åtgärder

Fönster

I kistekammaren byttes tre av de mellersta takbrädorna ut då de var rötskadade och delvis knäckta. De byttes mot tre hyvlade och spontade brädor i gran i samma dimensioner och utförande som de gamla. Brädorna skarvades över väggen mellan kistekammaren och stugan. På den ena sidan kunde de spontas fast i de befintliga bräderna, men på den andra sidan gick det inte utan att ta upp de befintliga brädorna. De nya brädorna behandlades inte då man inte med säkerhet visste hur det gamla taket var behandlat. Det har en mörkbrun ton som taket inte bara kan ha fått genom naturligt åldrande, det har troligtvis målats på något sätt någon gång. I den norra delen finns en skiftning i taket som tyder på att det funnits någon form av fast inredning.

Kistekammarens södra fönster (F1) som består av karm och en tvåglasig båge som sitter fast med spik lagades genom att hörntapparna slogs in. Då fönstret sitter innanför panelen och den dessutom var lite skev var den bakomliggande lerväggen oskyddad, särskilt på den ena sidan och under fönstret. Utrymmet mellan panel och vägg rensades. En skarvbräda sågades till för att passa det skeva utrymmet på vänster sida. Brädan under fönstret byttes mot en som sluter an bättre och som är något fasad så att regnvattnet rinner ner. Båda brädorna kalkavfärgades likt resterande fasad.

Det västra fönstret av stugans två fönster (F2) mot söder, t. v. före justeringen och t. h. efter. Mellanrummet under karmens deformerade bräda tätades med lindrev. På framsidan av rapporten ses fönstrets insida.

Stugans två fönster mot söder tätades med trälistor på ovansidan av karmarna. Bilderna visar det östra fönstret (F3).

Hönshusets fönster (F6) är troligtvis från senare delen av 1900-talet då det har spårfals. Det har ursprungligen varit större vilket karmen på insidan visar. T. h: Karmbottenstycket och bågbottnestycket byttes mot nya i fur.

Stugans två fönster (F2 och F3) har deformerats i takt med sättningar i stommen. Att de är pågående visas av den spricka som uppstått mellan innetak och fönster och som kan ses på insidan. De invändiga sprickorna i detta rum lagades så sent som för tre år sedan. Problemet är svårt att åtgärda utan att plocka ner fönstren och mura om väggen varför man valde att fokusera på att få fönstren täta, vilket är i enlighet med vård- och underhållsplanen. På båda fönstren fanns springor mellan karmarnas överstycken och bågarna som tätades med minimala trälistor som sattes fast på karmarna. Utvändigt sattes likt kistekammarens fönster en smal fasad list invid fönsternas bågbottnestycken för att skydda stommen undertill. Listerna kalkfärgades likt fönstren.

Det västra fönstret vars karmbottenstycke är något böjt tätades på undersidan med tvinnat, tjärat lindrev. Båda fönster kittlagades varefter kittet målades med röd linoljefärg, resten av fönstren linoljades.

Hönshusets lilla fönster (F6) som har spårfals var rötskadat i den nedre delen. Både bågbottnestycke och karmbottenstycke lagades med nya likadana delar i fur som tappades likt förut. Vattbrädan under fönstret återanvändes och justerades in. Detta fönster åtgärdade i stället för det som var tänkt enligt vård- och underhållsplanen (skada 24, F7).

I stugans norra fönster (F11) som är ett tvåluftsfönster byttes en rötskadad fönsterbräda/karm. Karmen hade bytts en gång tidigare på samma sätt med

Stugans norra fönster (F11) fick en ny karm/vattbräda med lutning. Båda bilder visar efter bytet av brädan.

skarvning under bågarna, sidostyckena och mittposten. Den nya karmen/fönsterbrädan i fur gjordes något mer vinklad så att vattnet inte stannar kvar likt tidigare, utan rinner ner. Brädan målades i en röd linoljefärg, dock inte i exakt samma röda ton som den befintliga färgen på resterande fönster. Bågarnas färg som tros vara en linoljefärg men i en något mer orange ton, lik falurödfärg. Resterande utvändiga karm och bågar bättrades med linolja i syfte att få vidhäftning för pigmentet.

I det västra gavelröset kompletterades fönstret (glas3) som endast består av en enkel liten glasskiva med två spik i den nedre delen. Vid de tre andra hörnen fanns böjda spikar sedan tidigare.

Tak och fasad

Håligheter på vardera sida om skorstenen på det norra takfallet lagades med ny råghalm. Halmen stacks in i taket och bands fast med käppar av hassel och galvad tråd. På så vis antar man att taket håller ett par år till.

De båda hörnstolparna på den östra gaveln saknade förankring då de nedre delarna var skadade. Båda var sedan tidigare lagade, den sydöstra stolpen hade en ilusning som till större delen ruttnat bort. Den nordöstra hade inte längre någon kontakt med den stora grundstenen som placerats här. Den förra lusades i med en ny stolpe i ek som dubbades i den gamla med två dubbar. Lagningen tjärades med dalbränd trätjära. Den andra stolpen kapades något och stöttades underifrån med ett par nya stenar som placerades ovanpå den stora stenen.

Taket på den norra sidan lagades invid skorstenen. Lagningarna fästes med utanpåliggande rafter likt tidigare lagningar. Skorstenens puts hade nästan helt och hållet ramlat ned, på den vänstra bilden ses resterna ligga på taket.

Den lilla träregeln till kappeluckan, en så kallad knadrik, som försvann vid förra årets arbeten hade hittats. Den sattes tillbaka med ny smidd spik så att kappeluckan nu går att stänga ordentligt igen.

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

Renoveringen av Örumshuset har utförts med hänsyn till dess kulturhistoriska värden och i enlighet med den framtagna vård- och underhållsplanen. Årets arbeten har till stor del handlat om ett förhållningssätt att försöka laga och justera i stället för att byta ut. Det överensstämmer dels med äldre metoder men har också inneburit att man måste förhålla sig till byggnadens egna villkor på ett annat sätt. Det autentiska uttrycket kan på så sätt bevaras i större utsträckning.

Övriga handlingar med relevans för ärendet

Kunskapsunderlag för byggnadsminnet Örumshuset, Örum 19:7, Ystads kommun, Daniel Melchert, God Bostad Kulturmiljökonsult, 2019

Örumshuset – tak, gavel och invändiga arbeten, Antikvarisk medverkan, Rapport 2018:27, Anna Rabow, Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne

Örumshuset – tak och invändiga arbeten, Antikvarisk medverkan, 2017, Rapport 2017:40, Anna Rabow, Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne

Hörnstolparna vid den östra gaveln lagades, här ses den sydöstra som lagades genom ilusning.

Örumshuset – stråtak och invändiga arbeten, Antikvarisk medverkan, Rapport 2016:59, Anna Rabow, Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne

Örumshuset, Vård- och underhållsplan, Rapport 2015:20, Jimmy Juhlin Alftberg och Anna Rabow, Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne

Örumshuset – uppmurning av skorsten, Antikvarisk medverkan, Rapport 2014:41, Jimmy Juhlin Alftberg, Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne

Örumshuset – nedmontering av skorsten, Antikvarisk medverkan, Rapport 2012:25, Jimmy Juhlin Alftberg, Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne

Åberg, Gustaf, Örumshuset – ett husmanshus på slätten, artikel i Ystads fornminnesförenings skrifter, s 193–199

Lund, 2019-11-01

Anna Rabow

Regionmuseets E-rapportserie 2019

Kulturmiljö

1. Felestad kyrkogård, Felestad sn, VP, Rebecca Olsson, 2019
2. Torrlösa kyrkogård, Torrlösa sn, VP, Rebecca Olsson, 2019
3. Sireköpinge kyrkogård, Sireköpinge sn, VP, Rebecca Olsson, 2019
4. Norra Vrams kyrka – installation av brandlarm, N Vrams sn, AM, Kerstin Börjesson, 2018–2019
5. Glimmebodagården – installation av luftvärmepump, Brösarps sn, AM, Anna Rabow, 2018
6. Dalby kyrka, förhallen – invändiga åtgärder, Dalby sn, AM, Kerstin Börjesson, 2018
7. Tåstarps kyrka – taktäckning, Tåstarps sn, AM, Petter Jansson och Anna Rabow, 2016–2018
8. Gustav Adolfs kyrka – invändig renovering och ny solskyddstextil, Helsingborg, Maria Sträng, 2018
9. Västra Vrams kyrka – Uppdatering VP, Västra Vram sn, Linn Ljunggren, 2019
10. Linderöd kyrka – Uppdatering VP, Linderöd sn, Linn Ljunggren, 2019
11. Äsphults kyrka – Uppdatering VP, Äsphult sn, Linn Ljunggren, 2019
12. Östra Vram – Uppdatering VP, Östra Vram sn, Linn Ljunggren, 2019
13. Fredriksdals herrgård – invändig renovering, tillgänglighetsanpassning och utrymningstrappa, Helsingborg, AM, Maria Sträng, 2018-2019
14. Banckska villan – Kv. Ruuth 52, Helsingborg, VP, Anna Rabow, 2019
15. Bjällerups kyrka – utvändig renovering, Bjällerups sn, AM, Anna Rabow, 2019
16. Hörja kyrka – Uppdatering VP, Hörja sn, Linn Ljunggren, 2019
17. Lokstallarna Kristianstad – Nu och i framtiden, VP, Kristianstad sn, Helene Stalin Åkesson och Kali Olsson, 2018-2019
18. Kviinge kyrka – omputsning tornet, Kviinge sn, AM, Linn Ljunggren, 2019
19. Silvåkra kyrka – åtgärder på valv, kalkmåleri och tillgänglighetsanpassning av vindar, Silvåkra sn, AM, Kerstin Börjesson, 2019
20. Burlövs kyrka – invändig renovering, Burlöv sn, AM, Petter Jansson, Kerstin Börjesson, 2016-2019
21. Gunnestorps mölla – renovering av fönster, hätta och spira, Väsby sn, AM, Helene Stalin Åkesson, 2019
22. Västra Torups kyrka – renovering av torn, Västra Torups sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2019
23. Matteröds kyrka – Uppdatering VP, Matteröd sn, Linn Ljunggren, 2019
24. Stoby kyrkogårdsmur – lagning av murdel, Stoby sn, AM, Linn Ljunggren, 2019
25. Sankta Maria kyrka – renovering, Åhus sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2016-2019
26. Bergagården – takomläggning, Bjärred sn, AM, Linn Ljunggren, 2019
27. Östra Karaby kyrka – invändig renovering, Östra Karaby sn, AM, Kerstin Börjesson, 2016-2019
28. Dränghuset vid Örnans – timmerarbeten mm, Örkened sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2019
29. Öja kyrka – renovering värmeanläggning och golv, Öja sn, AM, Kerstin Börjesson, 2017-2019
30. Lokstallet i Klippan – omläggning av tak, Klippans sn, AM, Helene Stalin Åkesson, 2019
31. Ekeby f.d. kommunhus – renovering av sydvästra fasaden, Ekeby sn, AM, Helene Stalin Åkesson, 2019
32. Källs Nöbbelövs prästgård, Källs Nöbbelövs sn, KU, Anna Rabow och Helene Stalin Åkesson, 2019
33. Brygghuset på Övarp 12:2, Norra Strö sn, AM, Emelie Petersson, 2019
34. Rivning av Nyvång 1:101 & 1:102 – ett gruvhus lämnar plats för skolbyggnation, Björnekulla sn, AM, Helene Stalin Åkesson och Kali Olsson, 2019
35. Ausås prästgård – åtgärder på östra längan, Ausås sn, AM, Anna Rabow, 2019
36. Skvaltän i Sillaröd – lagning av stomme och kvarnhus, Andrarums sn, AM, Anna Rabow, 2019
37. Tomelilla byagård – tak och byrning, Tryde sn, AM, Anna Rabow, 2019
38. Mötesplats Boketorp – ett stenkast från slottet och mitt i naturen, Brönnestads sn, PJ, Helene Stalin Åkesson, 2019
39. Örumshuset – lagning av tak och fönster, Hörups sn, AM, Anna Rabow, 2019

Förkortningar:

AF-antikvarisk förundersökning
AM- antikvarisk medverkan
AU-arkeologisk utredning
DK- dokumentation, övrigt

FU- arkeologisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD-murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning

PJ- projektrapport
UN- arkeologisk undersökning
BD- byggnadsdokumentation
BAD-byggn-ark-dokumentation

